

Jazykové modely a textové korpusy

Pavel Rychlý, Aleš Horák

E-mail: hales@fi.muni.cz

http://nlp.fi.muni.cz/poc_lingv/

Obsah:

- ▶ Jazykové modely
- ▶ Co to je korpus?
- ▶ Anglické a národní korpusy
- ▶ Formáty korpusů
- ▶ Korpusové manažery

n-gramy

Úkol:

Je zadáno n slov textu, jaké slovo následuje s největší pravděpodobností?

např. diktování:

Nově označené { *láhve*
láhvové } se dostanou na trh ...

n-gramy – pokrač.

Obecně – máme **text** jako **řetězec slov** $W = w_1 w_2 w_3 \dots w_n$

Na vstupu zatím $w_1 w_2 \dots w_{i-1}$, chceme určit **nejpravděpodobnější** w_i

Možnosti:

- ▶ použijeme pravděpodobnost $P(w_i)$ – vypočítáme **unigramy**
  - ▶ zpřesnění – **n-gramy**:
    - **bigramy** – $P(w_i | w_{i-1})$
    - **trigramy** – $P(w_i | w_{i-2} w_{i-1})$
- vyšší n je náročnější na výpočet i na data
- ▶ nejlepší – pravděpodobnost podle **celého předchozího vstupu**

$$P(w_i | w_1 w_2 \dots w_{i-1})$$

Markovovy modely – pokrač.

$$P(w_i | w_1 w_2 \dots w_{i-1}) = \frac{P(w_1 \dots w_i)}{P(w_1 \dots w_{i-1})}$$

$$P(w_1 \dots w_i) = P(w_1) \cdot P(w_2 | w_1) \cdot P(w_3 | w_1 w_2) \cdot \dots \cdot P(w_i | w_1 \dots w_{i-1})$$

problém – potřebujeme *n*-gramy pro velké *n*

řešení – **Markovův předpoklad** o lokálním kontextu (řádu *n*)

Nejbližší kontext (*n* slov) *nejvíce ovlivňuje* pravděpodobnost slova w_i

Pro $n = 1$:

$$P(w_1 \dots w_i) = P(w_1) \cdot P(w_2 | w_1) \cdot P(w_3 | w_2) \cdot \dots \cdot P(w_i | w_{i-1})$$

$$P(w_i | w_1 w_2 \dots w_{i-1}) = P(w_i | w_{i-1})$$

$$P(w_i | w_{i-1}) = \frac{\text{počet}(w_{i-1}w_i)}{\text{počet}(w_{i-1})} \dots \text{bigramy!}$$

Markovův model – pravděpodobnostní konečný automat pro všechna slova

Markovovy modely – využití

Využití jazykových modelů:

- ▶ rozpoznávání řeči
- ▶ určování morfologických a syntaktických kategorií
- ▶ strojový překlad
- ▶ určování vztahů mezi slovy
- ▶ filtrování generovaných textů

Tvorba jazykových modelů – z **textových korpusů**

kvalitní model potřebuje (velmi) **velké korpusy**

Proč velmi velké korpusy

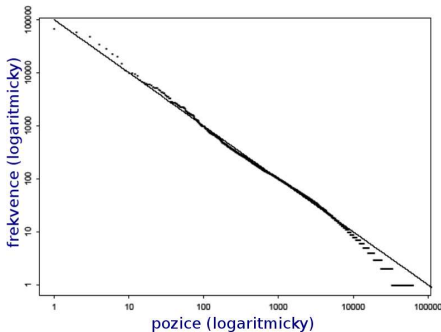
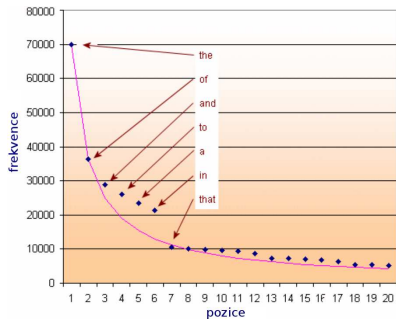
Zipfův zákon (zákon mocniny) distribuce jazyka

$$\text{frekvence} \cdot \text{pozice} = \textit{konstanta}$$

tedy

$$\text{pozice} = \textit{konst} / \text{frekv}$$

$$\log(\text{pozice}) = \log(\textit{konst}) - \log(\text{frekv})$$

Proč velmi velké korpusy

např. **British National Corpus (BNC)** – cca 100 mil.slov, 774 tis. různých slov

různá slova podle **frekvence**:

374,000	2
273,000	3
130,000	10
88,000	20
53,000	50
35,000	100
12,400	500
7,600	1,000
1,000	10,000

podstatné jméno “**test**”:

- ▶ frekvence 15789, pozice 918
- ▶ relace **object-of**: *pass, undergo, satisfy, fail, devise, conduct, administer, perform, apply, boycott*
- ▶ relace **modifier**: *blood, driving, fitness, beta, nuclear, pregnancy*

Proč velmi velké korpusy

slovní spojení podstatného jména “test”:

▶ “blood test”

- v BNC, relace **object-of**: *order (3), take (12)*
- v enClueWeb16 (70 mld.slov), relace **object-of**: *order (708), perform (959), undergo (174), administer (123), conduct (229), require (676), repeat (80), run (347), request (105), take (1215)*

▶ “pregnancy test”

- v BNC, 26 výskytů, žádná významná slovní spojení
- v enClueWeb16, relace **object-of**: *take (1765), perform (203), buy (237), administer (40)*

Co to je korpus?

Korpus – skupina dokumentů

Různé **typy korpusů**:

- ▶ textové
- ▶ mluvené

Textový korpus:

- ▶ soubor textů
- ▶ charakteristiky
  - rozsáhlý (stovky milionů až desítky miliard pozic/slov)
  - v jednotném formátu
  - stukturovaný
  - v elektronické podobě

Typy korpusů

- ▶ vždy záleží na účelu a způsobu použití
- ▶ možnosti
  - jazyk
  - typy textů
  - zdroj dat
  - značkování
  - ...

První korpus

Brown

- ▶ americká angličtina (1961)
- ▶ Brown University, 1964
- ▶ gramatické značkování, 1979
- ▶ 500 textů, 1 mil. slov
- ▶ W. N. Francis & H. Kučera
  - první statistické charakteristiky angličtiny
  - relativní četnosti slov a slovních druhů

BNC

British National Corpus

- ▶ britská angličtina, 10% mluva
- ▶ první velký korpus pro lexikografy
- ▶ vydavatelé slovníků (OUP) + univerzity
- ▶ 1. verze: 1991–1994, 2. verze: World Edition 2000
- ▶ ≈3000 dokumentů, 100 mil. slov
- ▶ gramatické značkování automatickým nástrojem

BoE

Bank of English

- ▶ britská angličtina
- ▶ COBUILD (HarperCollins), University of Birmingham
- ▶ 1991, dále rozšiřován
- ▶ 2002, $\approx$ 450 mil. slov

Další národní korpusy

- ▶ Český národní korpus
  - ÚČNK, FF UK
  - SYN2000, SYN2005, SYN2010 à 100 mil. slov
  - Litera, Synek, BMK, ...
- ▶ Slovenský, Maďarský, Chorvatský, ...
- ▶ Americký

Korpusy na FI

vytvořené na FI, příklady:

- ▶ Desam
  - 1996, ručně značkový (desambiguovaný)
  - $\approx$ 1 mil. slov
- ▶ Czes
  - periodika z webu, z let 1996–1998, další el. zdroje, webové zdroje (crawl)
  - $\approx$ 465 mil.
- ▶ *TenTen
  - různé jazyky, ve spolupráci s LCL, UK
  - 1–20 mld. pozic
- ▶ Chyby
  - práce studentů předmětu Základy odb. stylu s vyznačenými chybami
  - $\approx$ 400 tis.

Korpusy na FI

spolupráce

- ▶ Dopisy
- ▶ Mluv
- ▶ Kačenka
- ▶ ČNPK
- ▶ 1984
- ▶ Otto
- ▶ Italian
- ▶ Giga Chinese
- ▶ Francouzský, Slovinský, Britská angličtina, ...

Formáty korpusů

1. archiv/kolekce
  - různé formáty, podle zdroje/typu
2. textové banky
  - jednotný formát a základní struktura
  - dokumenty/texty, základní metainformace
3. vertikální text
4. binární data v aplikaci
  - pomocná data pro rychlejší zpracování
    - indexy
    - statistiky

Kódování metainformací

- ▶ escape-sekvence
  - speciální znak mění význam následujících znaků
  - \n, \t, & , <tag>
- ▶ SGML
  - Standard Generalised Markup Language
  - ISO 8879:1986(E)
- ▶ XML
  - Extensible Markup Language
  - W3C, 1998

XML

- ▶ struktura popsána v DTD
- ▶ elementy
  - počáteční, koncová značka
  - `<doc>`, `<head>`, `</head>`, `<g/>`
- ▶ atributy elementů/značek
  - `<doc title="Jak pejsek ..." author="Čapek">`
  - `<head type="main">`
- ▶ entity
  - `&gt;`, `&lt;`, `&amp;`, `&acute;`

Standardy pro ukládání textů

- ▶ SGML/XML
- ▶ TEI
  - Text Encoding Initiative (1994)
  - TEI Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange
- ▶ CES, XCES
  - Corpus Encoding Standard

Obsah korpusu

Co je v korpusu uloženo?

- ▶ text
- ▶ metainformace
- ▶ struktura dokumentu
  - odstavce, nadpisy, verše, věty
- ▶ značkování
  - informace o slovech/pozicích
  - morfologie, základní tvary, syntaktické vazby, ...

Tokenizace

Rozdělení textu do pozic

- ▶ může silně ovlivnit výsledky dotazování, četnosti i značkování
- ▶ token (pozice) = základní prvek korpusu
- ▶ většinou slovo, číslo, interpunkce
  - bude-li, don't – 4 možnosti:
    1. |don't|
    2. |don| |'t|
    3. |don| |'| |t|
    4. |do| |n't| – v BNC
  - zkratky (s tečkama?)
  - datumy
  - desetinná čísla, ...

Vertikální text

- ▶ jednoduchý formát i jeho zpracování
  - každý token na samostatném řádku
  - struktury formou XML značek
  - značkování odděleno tabulátorem (různé atributy k dané pozici)
- ▶ podrobnosti na:
  - <http://nlp.fi.muni.cz/>
  - → Informace pro současné a potenciální spolupracovníky
  - → Textové korpusy
  - → Popis vertikálů

Zpracování textů na UNIXu

- ▶ coreutils
  - cat, head, tail, wc, sort, uniq, comm
  - cut, paste, join, tr
- ▶ grep
- ▶ awk
- ▶ sed / perl

Příklady použití coreutils

- ▶ slovník z vertikálního textu

```
cut -f 1 -s desam.vert |sort |uniq -c \  
|sort -rn >desam.dict
```

- ▶ jednoduchá tokenizace

```
tr -cs 'a-zA-Z0-9' '\n' <GPL >GPL.vert  
cat GPL.vert |sort |uniq -c |sort -rn >GPL.dict
```

- ▶ všechny bigramy

```
tail -n +2 GPL.vert |paste GPL.vert - |sort |uniq -c  
|sort -rn
```

Korpusové manažery

nástroje na zpracování korpusů

- ▶ uložení textu
- ▶ editace/příprava textu
- ▶ značkování
- ▶ rozdělení do pozic (tokenizace)
- ▶ vyhledávání (konkordance)
- ▶ statistiky

System Manatee

- ▶ korpusový manažer
- ▶ přímo podporuje
  - uložení textu
  - vyhledávání (konkordance)
  - statistiky
- ▶ externí nástroje
  - značkování
  - rozdělení do pozic

Systém Manatee

hlavní zaměření

- ▶ velké korpusy
- ▶ rozsáhlé značkování
  - morfologické, syntaktické, metainformace
- ▶ návaznost na další aplikace/nástroje
  - korpusový editor (CED), tvorba slovníků
- ▶ univerzálnost
  - různé jazyky, kódování, systémy značek

Klíčové vlastnosti

- ▶ modulární systém
- ▶ přístup z různých rozhraní
  - grafické uživatelské rozhraní (Bonito)
  - aplikační programové rozhraní (API)
  - příkazový řádek
- ▶ rozsáhlá data
  - stovky mld. pozic
  - neomezeně atributů a metainformací
- ▶ rychlost
  - vyhledávání, statistiky

Klíčové vlastnosti

- ▶ multihodnoty
  - zpracování víceznačných značkování
- ▶ dynamické atributy
  - vyhledávání a statistiky na počítaných datech
- ▶ subkorpusy, paralelní korpusy
- ▶ silný dotazovací jazyk
  - dotazy na všechny atributy, metainformace
  - pozitivní/negativní filtry
  - regulární výrazy + booleovské operátory

Klíčové vlastnosti

- ▶ frekvenční distribuce
  - víceúrovňová
  - všechny atributy a metainformace
- ▶ kolokace
  - různé statistické funkce